

HUWELIJKSBEVESTIGING IN HET MAROKKAANSE EN NEDERLANDSE RECHT *

Leila Jordens-Cotran

1 Inleiding

Gemeente-ambtenaren worden sinds het begin van de jaren zeventig geconfronteerd met akten van huwelijksbevestiging afkomstig uit Marokko. Deze akten dragen na vertaling uit het Arabisch titels als: *Attestation de mariage*, *Acte de notoriété*, *Confirmation de mariage* of *Reconnaissance matrimoniale*.¹ De vertaling in het Nederlands is meestal 'Akte van huwelijksbevestiging'. Het betreft akten opge- maakt door twee 'adls waarin twaalf getuigen verklaren op de hoog- te te zijn van het bestaan van een huwelijksrelatie tussen een man en een vrouw. Anders dan in een gewone huwelijksakte, correspondeert de datum van het opmaken van de akte door de twee 'adls niet met de datum van de totstandkoming van de huwelijksrelatie. De akte verwijst steeds naar het ontstaan van een huwelijksrelatie in het verleden. In sommige akten wordt de omvang en de betaling van een bruidsgave door de man aangegeven en wordt de naam van de huwelijksvoogd vermeld. Enkele akten bevatten ook het aantal en de naam van de kinderen die uit het samenleven van man en vrouw zijn geboren.

Uit de rechtspraak blijkt dat in meerdere procedures de Neder- landse rechter zich over de erkenning van het huwelijk waarvan de

* Deze publikatie is een bewerking van enkele paragrafen uit het boek *Marokkaans familierecht en Nederlandse rechtspraak* van dezelfde auteur. Het boek verschijnt in januari 2000 en wordt uitgegeven door Forum, Instituut voor multiculturele ontwikkeling in Utrecht.

akte een bewijs levert, moet uitspreken. In sommige gevallen komt deze erkenning aan de orde als voorvraag, bij voorbeeld in procedures aangaande de afstamming van de kinderen. In andere gevallen verzoekt een van beide partijen de wijziging van de gegevens omtrent zijn burgerlijke staat in de gemeente registers te gelasten. Ten slotte komt de erkenning van deze huwelijken als voorvraag aan de orde voor de beantwoording van vorderingen op het gebied van de sociale zekerheid en het vreemdelingenrecht.

Uit het grote aantal vragen dat mij van uitvoerende organen (vreemdelingendiensten en ambtenaren van burgerzaken) bereikt over de huwelijksbevestiging, kan worden geconcludeerd dat deze rechtsfiguur de gemoederen in Nederland in sterke mate bezig houdt, in ieder geval veel meer dan de gepubliceerde jurisprudentie doet vermoeden. Hierna komen de betekenis en de regeling van de huwelijksbevestiging in het Marokkaanse recht aan de orde. Verder zal worden ingegaan op de houding van het Nederlandse recht ten opzichte van deze huwelijksbevestiging. Op deze plaats dient reeds opgemerkt te worden dat enkele vragen met betrekking tot de huwelijksbevestiging in het Marokkaanse recht, nog onbeantwoord moeten blijven en nader onderzoek vereisen.

2 Openbaarheid van het huwelijk en het islamitische recht

De vorm waarin het huwelijk tot stand komt kent in alle landen van de wereld een ontwikkeling van een traditionele² huwelijksluiting volgens de tradities en rituelen van een bepaalde gemeenschap en een voltrekking door of ten overstaan van officiële autoriteiten. Traditionele huwelijken zijn van oudsher een normaal verschijnsel geweest totdat religieuze leiders en wetgevers de regeling van allerlei aspecten van het familieleven van openbare orde gingen beschouwen en het huwelijk als een van de gebieden van hun bemoeienis hebben oarmd. In alle landen van de wereld betekent de codificatie van het familierecht dat het huwelijk aan materiële en formele regels

wordt onderworpen. In een groot aantal landen van de derde wereld is deze ontwikkeling om verschillende redenen nog verre van voltooid. In sommige landen bestaan beide vormen van huwelijksluiting, de traditionele en de officiële, naast elkaar en zijn beiden rechtsgeldig in die zin dat zij tot alle gevolgen die het recht aan het huwelijk verbindt, leiden. In andere landen dient het traditionele huwelijk om deze gevolgen te dragen eerst rechtsgeldig te worden verklaard door de rechter of een andere instantie. Ten slotte kennen veel landen nog steeds een zuiver traditionele vorm van huwelijksluiting.

In Marokko staat de huwelijksluiting van oudsher onder twee sterke invloeden. Ten eerste wordt deze beïnvloed door de islamitische rechtswetenschap volgens de Malekitische school, een van de vier soennitische scholen die de islam kent en die de basis van de *Mudawwana* vormt. Ten tweede is de invloed merkbaar van voornamelijk de verschillende berberse tradities die tot heden in grote delen van Marokko sterk aanwezig zijn. Hierna zal ik mij beperken tot de invloed van de Malekitische leer op de totstandkoming van het huwelijk.³

In hun zoek naar regels voor de totstandkoming van het huwelijk kwamen alle islamitische scholen tot de conclusie dat de koran en de soenna geen duidelijke eisen stellen aan de vorm waarin het huwelijk gesloten dient te worden. In de verzen van de koran waarin de aanwezigheid van eerbare getuigen ('*adls*) bij het sluiten van overeenkomsten — waaronder het huwelijk — aan de orde komt, zagen de meeste scholen geen verplichting maar slechts een aan te bevelen daad. Uit angst echter voor clandestiene en dus oneerbare en zondige relaties tussen mannen en vrouwen, zijn alle scholen het eens geworden over de eis dat het huwelijk in het openbaar gesloten dient te worden. Daardoor kan de hele gemeenschap ervan op de hoogte komen dat een man en een vrouw in echt zijn verbonden en dat de kinderen die uit hun relatie geboren worden in een afstammingsrelatie tot de man staan.

Later zijn er echter discussies ontstaan over de wijze waarop de openbaarheid gestalte moest krijgen. De meeste rechtsgeleerden stelden hiervoor de eis dat twee mannelijke getuigen ('*adls*) bekend om hun betrouwbaarheid en goed gedrag, aanwezig dienden te zijn zodat de echtgenoten en derden op hun getuigenis konden vertrouwen. De '*adls*' die ook in meerdere verzen van de koran vermeld zijn, doen op deze wijze hun intrede als getuigen in het familierecht. Andere rechtsgeleerden namen echter ook genoegen met de feestelijke plechtigheden die vanwege het huwelijk plaatsvonden in aanwezigheid van familie en vrienden. Dat was vooral het standpunt van de imam Malek en van een belangrijk deel van zijn volgelingen. Landen als Marokko waarvan het familierecht op de malekitische leer is gebaseerd, hebben dit standpunt tot heel recent aangehouden. In deze landen zorgden de feestelijkheden ('*urs*') in aanwezigheid van familie en vrienden voor de noodzakelijke openbaarheid van het huwelijk en waren zij voldoende om een relatie tussen man en vrouw te legitimeren en om alle gevolgen van het huwelijk te doen ontstaan. De bemoeienis van de overheid met de huwelijksluiting werd echter met de tijd steeds groter, vooral onder invloed van het westerse recht. De gedachte won steeds meer veld dat een controle op de rechtsgeldigheid van het huwelijk sterke toezicht door de overheid vereiste.

3 Openbaarheid en *Mudawwana*

Aan de vooravond van zijn onafhankelijkheid kende Marokko, naast elkaar, twee vormen van huwelijksluiting: een traditionele waarin het huwelijk in de aanwezigheid van familie en vrienden werd gesloten en een officiële ten overstaan van twee '*adls*' die daarvan een akte opmaakten. Was het huwelijk traditioneel gesloten en hadden de echtgenoten om welke reden dan ook een bewijs hiervan nodig, dan werd een huwelijksbevestiging opgemaakt.

In 'Mariages et divorces à Casablanca' schrijft Baron⁴ het vol-

gende hierover:

Le monde rural a toujours connu en Afrique du Nord une forme de mariage où la collectivité (*ḡamā'a*) était témoin aux noces et donc à la fondation d'un nouveau foyer sans qu'interviennent des '*adls*' ou que soit rédigé un contrat (union bel-fatha).⁵ Au Maroc, sa légitimation s'accomplit d'une manière de plus en plus simplifiée et en gardant des règles pourtant peu nombreuses (*wali*, dot, témoins) mais assez strictes (12 témoins) qui authentifient une union conclue sans acte écrit, que ce qu'ils considèrent comme essentiel: l'*'ars*' (la noce) qui traduit la publicité, pierre de touche de l'union légitime. Cela expliquerait l'accroissement considérable des actes passés à la *maḥ-kama* [rechtbank, LJ] et l'usage intensif de la *muqārara*.⁶

Baron wijst erop dat gemiddeld 54 procent van de huwelijken in Marokko door een huwelijksbevestiging worden bewezen terwijl dit aantal 80 procent van het aantal huwelijken bereikt in belangrijke delen het land.

Gezien deze stand van zaken is het niet verwonderlijk dat de commissie die in 1956 door koning Mohammed V werd ingesteld ter codificatie van de *Mudawwana*, verdeeld was over de eisen die aan de vorm van de huwelijksluiting gesteld moesten worden. Enkele leden van de commissie waren van mening dat de materiële eisen die aan de geldigheid van het huwelijk werden gesteld zoals de minimumleeftijd van de echtgenoten, de betaling van de bruidsgave en de aanwezigheid van een huwelijksvoogd, door bevoegde en betrouwbare personen gecontroleerd dienden te worden. Deze controle kon slechts worden bereikt door dwingend in de *Mudawwana* voor te schrijven dat twee '*adls*', van wie de opleiding en de benoeming onder toezicht van de staat geschieden als getuigen bij het huwelijk moesten optreden.

In het ontwerp van de *Mudawwana* werd in artikel 5 de aanwezigheid van twee '*adls*' tijdens de zitting (*majlis*) waar de huwelijksluiting tot stand komt, dwingend gesteld, in die zin dat hun afwezigheid tot ongeldigheid van het huwelijk zou leiden. Allal El Fassi,

het meest gezaghebbende lid van de codificatiecommissie, meende echter dat de Marokkaanse bevolking die sedert eeuwen slechts traditionele, in de zin van vormeloze huwelijken kende, mede onder invloed van de malekitische leer, enige tijd nodig had om aan de nieuwe eisen van huwelijksluiting te wennen. Het stellen van de dwingende eis van aanwezigheid van twee 'adls zou er volgens hem slechts toe leiden dat een groot aantal huwelijken als ongeldig zou worden verklaard, met alle nadelige gevolgen voor betrokkenen, hun kinderen en derden. Daarnaast wees El Fassi erop dat er in Marokko na de onafhankelijkheid te weinig 'adls voldoende opgeleid waren om overal in het land taken zoals huwelijksluitingen uit te voeren.

Deze pragmatische overwegingen hebben uiteindelijk gewonnen en geleid tot het opnemen in de wet van een 'reparatiemogelijkheid' voor traditionele huwelijken. Aan de eis van artikel 5 van de *Mudawwana* dat het huwelijk ten overstaan van twee 'adls gesloten dient te worden, is lid 3 (oud, thans lid 4) toegevoegd waarin aan de rechter de bevoegdheid wordt verleend om het traditionele huwelijk te bekrachtigen. Door deze bekrachtiging zou het huwelijk rechtsgeldigheid verkrijgen. Hieraan zijn echter uitdrukkelijk in de wet twee voorwaarden gesteld. Ten eerste moet de afwezigheid van de 'adls te wijten zijn aan bijzondere omstandigheden en ten tweede dienen de echtgenoten of andere belanghebbenden die daarop beroep doen, het bestaan van het huwelijk met wettig bewijs te ondersteunen.

Omdat de aanwezigheid van de 'adls van oudsher een dubbele functie heeft, namelijk de getuigenis en het opschrijven van de inhoud van de overeenkomst waarvan zij getuigen zijn, betekent de getuigenis van de 'adls ook dat schriftelijke informatie over het huwelijk voorhanden is en dat er een akte opgemaakt kan worden. Deze akte zou als dwingend bewijs van het bestaan van het huwelijk tegenover iedereen moeten gelden.

Door de mogelijkheid te creëren om het huwelijk met een rechterlijke beslissing te bekrachtigen is in de wet een tweede dwingend

bewijs van het huwelijk mogelijk gemaakt: naast de officiële akte van huwelijksluiting die op grond van artikel 42 *Mudawwana* wordt opgemaakt kan als dwingend bewijs van het huwelijk de rechterlijke beslissing tot bekrachtiging van het huwelijk dienen.

Deze reparatiemogelijkheid die uiteindelijk in de wet is opgenomen was door de codificatiecommissie echter slechts bedoeld als oplossing gedurende een overgangperiode. Zou de bevolking eenmaal gewend zijn aan de dwingende eisen voor het ontstaan van een geldig huwelijk, dan zou deze reparatiemogelijkheid uit de wet verwijderd moeten worden.

Ruim veertig jaar na de inwerkingtreding van de *Mudawwana* is de Marokkaanse wetgever er niet in geslaagd, voornamelijk door eigen toedoen, om traditionele huwelijken in Marokko af te schaffen. Zelfs in grote steden zoals Casablanca en Rabat vormden traditionele huwelijken in 1981 een percentage van 10 à 11 procent van het totaal aantal gesloten huwelijken. Uit niets blijkt dat dit aantal thans lager is geworden.⁷ Bij de wijziging van artikel 5 *Mudawwana* in 1993⁸ is het oude lid 3 waarin de bevestiging van het huwelijk geregeld was, onaangetast gebleven en slechts verschoven naar lid 4, tot ergernis van vele Marokkaanse juristen.

Artikel 5 lid 4 *Mudawwana* luidt als volgt: 'De rechter is bij uitzondering bevoegd van een eis betreffende het huwelijk kennis te nemen en bij het vaststellen daarvan af te gaan op wettig bewijs'.

De rechtspraak van de Marokkaanse cassatierechter levert een groot aantal uitspraken op over de huwelijksbevestiging. De inhoud en betekenis van deze uitspraken komen hierna aan de orde.

4 Huwelijksbevestiging in de Marokkaanse rechtspraktijk

4.1 Wettig bewijs

In de moslim-gemeenschappen worden verklaringen van getuigen van oudsher als bewijsmiddel gebruikt bij allerlei soorten geschillen.

Oorspronkelijk werden de getuigen (waarvan het aantal tot twee beperkt was) door de rechter gehoord. Hij moest immers vaststellen of zij betrouwbaar waren en op welke wijze zij aan hun informatie met betrekking tot het te bewijzen feit kwamen. De rechter kon bij deze gelegenheid vragen stellen over het geschil en indien nodig een eedaflegging van hen eisen.

Door de toename van het aantal geschillen in een steeds groter wordende gemeenschap, was het voor de moslim-rechter steeds moeilijker geworden om alle getuigen in alle geschillen te horen. Het horen van de getuigen werd daarom vervangen door een groei van het aantal vereiste getuigen.⁹ Eerst werd het aantal verhoogd tot vier, vervolgens tot zes en tenslotte tot twaalf getuigen, het zogenaamde *lafif*-bewijs. De gedachte was immers dat hoe meer getuigen er waren, hoe meer zekerheid over een bepaald feit bestond.

Sinds eeuwen wordt vooral in de Maghreb-landen het *lafif*-bewijs aanvaard in alle soorten geschillen, veelal op het gebied van het personen-, familie- en erfrecht maar ook bij de overdracht van onroerend goed. De twaalf getuigen worden niet gehoord en sinds enkele decennia worden hun verklaringen op voorgedrukte formulieren die voor de verschillende soorten onderwerpen zijn opgemaakt, door twee '*adls*' opgenomen en door de homologatierechter bekrachtigd.

Hoewel artikel 5 lid 4 *Mudawwana* uitdrukkelijk een 'wettig bewijs' eist en het *lafif*-bewijs niet als bewijsmiddel terug te vinden is in het Marokkaanse wetboek van burgerlijke rechtsvordering (hierna Mar. Rv), wordt het nog steeds veelvuldig gebruikt in familierechtelijke aangelegenheden waaronder de huwelijksbevestiging. Uit de jurisprudentie van de Marokkaanse Hoge Raad blijkt dat de rechter pogingen doet om de bewijsmiddelen van het Mar. Rv meer ingang te laten vinden in het familierecht. Dit is echter tot nu toe tevergeefs. Ook uit zeer recente jurisprudentie blijkt dat het *lafif*-bewijs veelvuldig wordt gebruikt in familierechtelijke procedures.

Een eenduidige lijn over de eisen die de rechter stelt voor de

aanvaarding van het *lafif*-bewijs in een procedure op grond van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* is in de jurisprudentie van de Marokkaanse Hoge Raad moeilijk te traceren. Voor de Nederlandse rechtspraktijk zijn de volgende eisen echter van belang:

- De *lafif*-akte is slechts toereikend indien daarin melding wordt gemaakt van de andere eisen voor de geldigheid van het huwelijk. De huwelijksbevestiging is namelijk slechts bedoeld ter reparatie van de afwezigheid van de twee '*adls*' bij de huwelijksluiting en dient met andere woorden de naam van de huwelijksvoogd en de omvang van de bruidsgave te vermelden.
- De *lafif*-akte dient de bijzondere omstandigheden te vermelden die tot het sluiten van een traditioneel huwelijk hebben geleid (zie hierna).
- Van groot belang is een uitspraak van de Marokkaanse Hoge Raad waarin de eis van een van beide partijen dat de twaalf getuigen in een *lafif*-bewijs door de rechter gehoord moeten worden (*istifsār*) alvorens het bewijs aanvaard mag worden, is toegewezen. Sinds deze uitspraak wordt dit bewijs door partijen regelmatig aangevochten omdat de getuigen niet zijn gehoord. Uit de rechtspraak blijkt dat de twaalf getuigen steeds regelmatig gehoord worden door de rechter in familierechtelijke procedures op verzoek van een van partijen.

4.2 Bijzondere omstandigheden

De tweede eis voor de bevestiging van het huwelijk door de rechter is dat er bijzondere omstandigheden zijn geweest voor de huwelijksluiting in afwezigheid van twee '*adls*'. Als bijzondere omstandigheid heeft de Marokkaanse rechter aanvaard:

- Het overlijden van een van de '*adls*' na de zitting waarin het huwelijk is gesloten, maar vóór het opmaken van de officiële

huwelijksakte zoals vermeld in artikel 42 *Mudawwana*.

- De huwelijksluiting in een land waar geen diplomatieke vertegenwoordiging aanwezig is of waar deze vertegenwoordiging door het ontvangstland onbevoegd is verklaard om een huwelijk te sluiten.

De volgende omstandigheid heeft de Hoge Raad afgewezen:

- De vrees van de man voor verlating door zijn eerste vrouw, wanneer zijn tweede huwelijk in het openbaar, in de aanwezigheid van twee 'adls gesloten zou worden.¹⁰

In meerdere uitspraken waarin een *lafif*-bewijs was overgelegd, bevestigde de Marokkaanse cassatierechter het huwelijk zonder eisen te stellen aan de omstandigheden waarin het huwelijk tot stand was gekomen. De Hoge Raad hanteerde onder meer in 1983 het argument dat in veel gebieden van Marokko nog steeds traditionele huwelijken zonder 'adls gesloten worden en dat de aanwezigheid van twaalf getuigen volgens de malekitische leer ook voldoende moet worden geacht. Het feit dat het traditionele huwelijk in Casablanca werd gesloten in een periode waar overal 'adls te vinden waren deed niet ter zake. Ter ondersteuning van zijn beslissing verwijst de Hoge Raad naar enkele *hadith*-vertellingen en beslist om het huwelijk rechtsgeldig te verklaren.¹¹ Het is duidelijk dat deze beslissing in strijd is met artikel 5 lid 4 *Mudawwana*.

In andere uitspraken weigerde de rechter andere bewijzen van het huwelijk te aanvaarden dan de officiële huwelijksakte opgemaakt door twee 'adls en gehomologeerd door de rechter. Dat gebeurde in procedures over erfrecht, onderhoud en afstamming, waarin het bestaan van het huwelijk als voorvraag eerst beantwoord moest worden. Ook deze beslissingen zijn in strijd met artikel 5 *Mudawwana* die een ander bewijs van het huwelijk toelaat naast de officiële huwelijksakte.

Uit deze jurisprudentie kan moeilijk een eenduidige lijn worden getrokken over de door de rechter aanvaarde bijzondere omstandigheden. Hierbij moet worden benadrukt dat de gepubliceerde jurisprudentie steeds geschillen betreft die partijen tot aan de Hoge Raad hebben aangevochten. Uit meerdere opmerkingen in de literatuur zou echter de conclusie getrokken kunnen worden dat de rechter geneigd is om het huwelijk te bevestigen zonder veel eisen te stellen aan het bewijs noch aan de bijzondere omstandigheden, zodra blijkt dat de man *en* de vrouw het eens zijn over het bestaan van het huwelijk en een gezamenlijke aanvraag van huwelijksbevestiging indienen.¹²

4.3 Huwelijksbevestiging gebaseerd op de verklaring van de echtgenoten (*muqārara*)

Uit het hiervoor aan de orde gekomen onderzoek van Baron blijkt dat voor de onafhankelijkheid van Marokko *muqārara*-akten als bewijs van het huwelijk konden dienen. In het huidige Marokkaanse recht wordt met de *muqārara* voornamelijk bedoeld akten waarin de twee echtgenoten ten overstaan van twee 'adls verklaren dat hun huwelijk sedert een bepaalde datum bestaat. Na homologatie door de rechter kan de akte als bewijs van het huwelijk dienen.¹³ Vóór de totstandkoming van de *Mudawwana* kon het huwelijk dus bewezen worden door een officiële huwelijksakte opgemaakt door twee 'adls naar aanleiding van de huwelijksvereenkomst die in hun aanwezigheid is gesloten, door een *lafif*-akte en door een *muqārara*-akte. Alle drie bewijzen blijken nog steeds te bestaan en worden regelmatig aan de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand overgelegd als bewijs van het huwelijk.

Voor Marokkanen die in Nederland woonachtig zijn is het echter slechts mogelijk om een Marokkaans huwelijk op het consulaat te sluiten. De 'adls van de Marokkaanse consulaten zijn niet bevoegd om *lafif*-bewijzen op te maken en sinds 1996 is het opmaken van

muqārara-akten op het consulaat door de Marokkaanse autoriteiten niet meer toegestaan. Marokkanen die een traditioneel huwelijk in Nederland of elders hebben gesloten dienen met andere woorden in Marokko een bewijs van het huwelijk door een *lafif* of door een *muqārara* te krijgen.

5 Bewijskracht van de huwelijksbevestiging

De officiële huwelijksakte opgemaakt op grond van artikel 42 *Mudawwana* heeft dwingend bewijskracht met betrekking tot het huwelijk. Het bestaan van het huwelijk kan in dit geval slechts in twijfel worden getrokken wanneer sprake is van valsheid in geschrifte. Het is onduidelijk of daarmee de uitwendige, formele of materiële bewijskracht van de akte bedoeld wordt.¹⁴

Dezelfde bewijskracht bezit de uitspraak van de rechter naar aanleiding van een procedure op grond van artikel 5 lid 4 *Mudawwana*.

Een centrale vraag met betrekking tot de *lafif* en de *muqārara* akten betreft hun waarde als bewijs van het huwelijk naar Marokkaans recht. Uit de geschiedenis, de inhoud van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* en uit de jurisprudentie aangaande de huwelijksbevestiging blijkt dat beide soorten akten geen dwingend bewijs van het huwelijk ten opzichte van een ieder leveren, zoals dat het geval is met de officiële huwelijksakte. Beide soorten akten vormen slechts een bewijs van het bestaan van een echtelijke relatie tussen man en vrouw en dit bewijs moet in een gerechtelijke procedure op grond van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* door de rechter beoordeeld worden. Daarnaast dient erop gewezen te worden dat de rechter die op grond van de wet het bestaan van het huwelijk moet bevestigen niet de homologatierechter is die deze akten ondertekent; het is de gewone rechter die deel uitmaakt van de zittende magistratuur. Beide soorten akten kunnen met andere woorden de beslissing van de rechter niet vervangen. Dat laatste blijkt onder meer uit het feit dat het bestaan

van het huwelijk in twijfel kan worden getrokken door een van de echtgenoten of door andere belanghebbenden, indien het slechts gebaseerd is op een *lafif* of *muqārara* bewijs. In de meeste procedures waarin een huwelijksbevestiging door de rechter wordt verzocht, vordert de vrouw van de man dat hij aan zijn onderhoudsplicht ten opzichte van haar of van het kind dat uit de relatie is geboren voldoet. Bij ontkenning door de man van het bestaan van het huwelijk overlegt de vrouw een *lafif*-bewijs waarvan de waarde door de man in twijfel wordt gebracht. Als bewijs van zijn beweringen overlegt de man vaak ook een *lafif*-bewijs waarin zijn ongehuwde staat door de getuigen wordt bevestigd. De rechter dient de bewijskracht van deze akten te beoordelen. Behalve de man kunnen ook zijn erfgenamen het bestaan van het huwelijk ontkennen met de bedoeling de vrouw en de kinderen van het recht op de nalatenschap van de man na zijn overlijden uit te sluiten. De vrouw overlegt ook in deze gevallen *lafif*-akten die door de rechter beoordeeld moeten worden.

De Nederlandse gemeente X is met een bijzonder geval geconfronteerd betreffende een huwelijksbevestiging opgemaakt in 1993 welke was gebaseerd op een twaalf getuigen bewijs. In de akte wordt het kind van partijen dat zes jaren eerder (1988) uit hun relatie is geboren door een antidatering van het huwelijk (1986) naar Marokkaans recht een wettige staat verleend. De gemeente X weigerde het huwelijk in de registers op te nemen. Vier jaren later (1997) wordt door partijen een akte opgemaakt waarin zij verklaren onjuiste verklaringen in de akte van huwelijksbevestiging te hebben afgelegd uit vrees voor de gevolgen van hun onwettige seksuele relatie. Hun officiële huwelijksdatum zou corresponderen met de datum van opmaken van de huwelijksbevestiging in 1993. Deze tweede akte bevestigt overigens de geboorte van de dochter in 1988 maar vermeldt ook dat het huwelijk eerst in 1993 is geconsumeerd. Dit is merkwaardig aangezien Marokko niet gelooft in de 'immaculée conception'. Beide akten zijn door twee *adls* opgemaakt en door een homologatierechter bekrachtigd. Beide zijn bovendien

opgenomen in de registers van de rechtbank in eerste aanleg te Nador.¹⁵

Uit de rechtspraak blijkt, zoals hiervoor aan de orde is gekomen, dat de rechter om verschillende redenen het *lafif*-bewijs kan afwijzen of bij de aanvaarding ervan de huwelijksbevestiging kan weigeren, omdat niet voldaan is aan de tweede voorwaarde van artikel 5 lid 4 *Mudawwana*. Het *lafif*-bewijs inzake het huwelijk lijkt met andere woorden slechts vrije bewijskracht te bezitten: de rechter is vrij in het waarden ervan.¹⁶

6 Waarde van de huwelijksbevestiging in de praktijk

Deze uiteenzetting zou tot de conclusie kunnen leiden dat de Marokkaanse instanties de *lafif*-akten moeten afwijzen als bewijs van het huwelijk en dat slechts een rechterlijke beslissing tot bekrachtiging van het huwelijk, een officiële huwelijksakte kan vervangen. Dat is echter niet het geval zolang man en vrouw het eens zijn over het bestaan van hun echtelijke relatie. Alle Marokkaanse instanties nemen in de praktijk genoegen met de *lafif*-akte als bewijs van het huwelijk. Dit blijkt uit de aanvaarding van deze akten door de Marokkaanse ambtenaar van de burgerlijke stand voor het opnemen van de kinderen die uit het huwelijk zijn geboren in de geboorteregisters. Daarvoor is het noodzakelijk dat de ouders een huwelijksakte overleggen waaruit de afstamming van het kind moet blijken. Ook bij de inschrijving van het kind op de lagere school waar een geboorteakte nodig is en dus ook de huwelijksakte van de ouders. De *lafif*-akte wordt in deze gevallen voldoende geacht. Hetzelfde geldt voor het entameren van een echtscheidingsprocedure, het laten opmaken van een verstotingsakte en het verkrijgen van bepaalde bankkredieten. Bij deze volledige aanvaarding van de *lafif*-akten in de dagelijkse praktijk spelen meerdere circulaire van de Marokkaanse ministeries van Justitie en van Binnenlandse zaken een belangrijke rol.

7 Huwelijksbevestiging en de rol van het Marokkaanse ministerie van Binnenlandse Zaken

In 1980 richtte het Marokkaanse Ministerie van Justitie aan de rechtbanken en de hoven het verzoek om zich te houden aan de eis van aanwezigheid van twee *'adls* bij de huwelijksluiting en herinnerde aan het belang van de huwelijksakte als bewijs van het bestaan van het huwelijk. Het ministerie wees verder op het belang van de regeling voor het individu en de samenleving en verzocht de rechters om zich strikt te houden aan de voorwaarden van artikel 5 lid 4 *Mudawwana*. De *lafif*-akten mochten slechts als bewijs aanvaard worden indien sprake was van een bijzondere reden voor de afwezigheid van de *'adls* bij de huwelijksluiting, bijvoorbeeld omdat ze tot in de wijde omgeving ontbraken. Het ontbreken van een bijzondere reden moest aldus het ministerie tot de afwijzing van de akte als geldig bewijs van het huwelijk leiden.¹⁷

Naar aanleiding van deze richtlijn bereikten het ministerie van Binnenlandse Zaken veel klachten van de ambtenaren van de burgerlijke stand uit heel Marokko. De ambtenaren wezen op de problemen voor een zeer groot aantal Marokkaanse gezinnen als gevolg van een 'strikte' toepassing van artikel 5 lid 4 *Mudawwana*. Veel gezinnen hadden een traditioneel huwelijk gesloten, zoals gebruikelijk was vóór het ontstaan van de *Mudawwana*, en regularisatie van hun situatie door een huwelijksbevestiging zou onmogelijk worden, indien een bijzondere reden voor de afwezigheid van de *'adls* bij de huwelijksluiting als eis zou worden gesteld. De strikte toepassing van artikel 5 lid 3 (oud) zou betekenen dat ouders geen bewijs van hun huwelijk zouden kunnen leveren, met als gevolg geen geboorteregistratie van de kinderen die uit deze relatie werden geboren. De geboorteregisters zouden daardoor niet naar behoren kunnen worden bijgehouden.

Naar aanleiding van deze klachten vond er beraad plaats tussen de ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken, dat in 1981

leidde tot een richtlijn van het Ministerie van Binnenlandse Zaken met het verzoek aan de *'adls* om *lafif*-akten die het huwelijk bevestigden, met 'alle flexibiliteit' op te maken en slechts rekening te houden met de materiële eisen van het huwelijk, zodat geboorten in de registers opgenomen konden worden.¹⁸ Een jaar later verzond hetzelfde ministerie een brief aan de 'communités rurales' waarin het belang van de registratie van geboorten opnieuw benadrukt en de dwingende eis herhaald werd om daarvoor een huwelijksakte of een *lafif*-akte te overleggen. De brief wees op de moeilijkheden die de burgers ontmoetten bij het laten opmaken van een *lafif*-akte vanwege de strikte eisen van het Ministerie van Justitie. Om de kosten van verplaatsing van de twaalf getuigen naar de rechtbanken te drukken kondigde het ministerie later aan dat vanuit alle rechtbanken twee *'adls* op vastgestelde dagen naar de verschillende gebieden in Marokko gezonden zouden worden, zodat getuigen noch echt)paren verhoefden te reizen. Het ministerie deelde bovendien mee dat er speciale formulieren voor de huwelijksbevestiging waren ontworpen die de *'adls* slechts hoefden in te vullen; eveneens met de bedoeling om de administratieve kosten te drukken.¹⁹

Uit deze en andere circulaires en uit de literatuur kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- De belangen van de Marokkaanse ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken met betrekking tot de huwelijksbevestiging zijn tegenstrijdig. Het Ministerie van Justitie doet pogingen om traditionele huwelijken uit te bannen en wil dat de bevolking de bepalingen van de *Mudawwana* met betrekking tot de vorm van huwelijksluiting van het huwelijk respecteert. Het Ministerie van Binnenlandse Zaken accepteert het traditionele huwelijk als een voldongen feit en is slechts bezorgd over de volledige registratie van de bevolking. Een impliciete reden voor de aanvaarding van de *lafif*-akte als voldoende bewijs van het huwelijk staat in relatie tot sociale en wettelijke aspecten van het huwelijk en

van de afstamming. Zie ook hierna.

- De *lafif*-akte vervangt in de dagelijkse praktijk de huwelijksakte en de rechterlijke bekrachtiging als bewijs van het huwelijk en wordt in alle situaties waarin de echtgenoten een bewijs van hun huwelijk nodig hebben voldoende geacht.
- De autoriteiten en vooral het Ministerie van Binnenlandse Zaken bekommeren zich niet om de waarde van de verklaring van de twaalf getuigen. Zij lijken ervan uit te gaan dat indien een man en een vrouw een huwelijksbevestiging nodig hebben, meestal omdat een kind uit de relatie is geboren, hun relatie in het belang van allen geregulariseerd dient te worden en dat hiervoor een *lafif*-akte voldoende is.
- Een rechterlijke bekrachtiging van het huwelijk op grond van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* wordt slechts verzocht indien een van beide partijen of een derde het bestaan van het huwelijk aanvecht meestal als voorvraag in een procedure waar de gevolgen van het huwelijk aan de orde zijn. Zolang dat niet het geval is, lijkt iedereen genoeg te nemen met het *lafif*-bewijs en wordt daarmee een bestaande relatie tussen man en vrouw als een rechtsgeldig huwelijk beschouwd.

8 Voortbestaan van traditionele huwelijken: verschillende standpunten

Meerdere Marokkaanse auteurs hebben kritiek geuit op het voortbestaan van traditionele huwelijken en de aanvaarding ervan door de staat. In een emotioneel betoog wijst Beniss op de nadelen van deze huwelijken voor de Marokkaanse openbare orde en op de wijze waarop veel Marokkanen van deze houding profiteren om de eisen voor de rechtsgeldigheid van het huwelijk te negeren.²⁰ De aanvaarding van traditionele huwelijken zou kinderhuwelijken aanmoedigen en polygamie in strijd met de eisen van artikel 30 *Mudawwana* doen ontstaan. Artikel 30 *Mudawwana* bevatte reeds voor de wijziging

van 1993 de eis dat de tweede echtgenote op de hoogte moest worden gesteld van het bestaan van een eerder huwelijk van de man. Sedert 1993 eist de wet dat ook de eerste echtgenote ingelicht moet worden en is de toestemming van de rechter vereist voor het sluiten van een polygaam huwelijk. De man zou — vaak met medewerking van de tweede vrouw — de eisen van artikel 30 *Mudawwana* op eenvoudige wijze kunnen negeren door te beweren dat zijn echtelijke relatie met de tweede vrouw reeds enkele jaren eerder tot stand is gekomen door een traditioneel huwelijk. Vrouwen zouden volgens Beniss ook schuldig zijn aan het voortbestaan van traditionele huwelijken en gebruik maken van het *lafif*-bewijs om hun ontucht met een man te verdoezelen en hem tot onderhoud van het kind dat uit de relatie is geboren te verplichten. In rechte maken zij gebruik van een *lafif*-akte om het huwelijk dat nooit heeft bestaan te bewijzen. De auteur is bovendien van mening dat er tegenwoordig geen enkele ‘bijzondere omstandigheid’ bestaat die een traditioneel huwelijk rechtvaardigt aangezien de *adls* zich in alle hoeken van het koninkrijk bevinden, ‘zelfs in de kleinste bazars’.²¹

Beniss schenkt in deze kritiek geen aandacht aan bepaalde aspecten van het Marokkaanse familierecht en bepaalde normen en waarden in de Marokkaanse maatschappij die tot het voortbestaan van traditionele huwelijken leiden. In een groot aantal gevallen waarin beroep op deze huwelijken wordt gemaakt is er sprake van een buitenechtelijke relatie tussen man en vrouw. Aangezien zulke relaties maatschappelijk niet aanvaardbaar zijn en strafrechtelijk vervolgd kunnen worden doen betrokkenen beroep op een reeds enige tijd bestaande echtelijke relatie tussen hen. Vooral wanneer de vrouw in verwachting is of een kind uit de ‘ontuchtige’ relatie is geboren zijn beide families vaak bereid om mee te werken aan het traditionele huwelijk. In vele gevallen waarin de huwelijksvoogd — meestal de vader van de vrouw — weigert zijn instemming met het huwelijk te geven en het huwelijk daardoor niet gesloten kan worden, is de enige oplossing voor de man en de vrouw, een buitenech-

telijke relatie aan te gaan. Om de eer van de familie te redden en om te voorkomen dat onwettige kinderen daartoe gaan behoren, is de huwelijksvoogd vaak bereid om mee te werken aan het opmaken van een *lafif*-akte waarvan de inhoud alle ‘apparances’ van een geldig huwelijk dragen: de instemming van de huwelijksvoogd en de betaling van de bruidsgave aan de vrouw. Van een huwelijk dat in aanwezigheid van kennissen en vrienden tot stand zou zijn gekomen is met andere woorden vaak geen sprake.

Naast deze gevallen waarin sprake is van instemming tussen man en vrouw over hun relatie, blijkt uit de meeste procedures over de huwelijksbevestiging dat de man het bestaan van de relatie aanvecht om aan de gevolgen van een geldig huwelijk te ontkomen. De vrouw doet meestal een beroep op een *fatiha* huwelijk en overlegt een *lafif*-akte om onderhoud voor haar en meestal voor haar kind van de man te krijgen. Interessant in deze is de vergelijking die Mir-Hosseini doet tussen dit beroep op een traditioneel huwelijk enerzijds en genotshuwelijken die in Iran mogelijk zijn anderzijds: ‘A *fatiha* wife in Morocco is in the same precarious situation as *mut’a* wife [vrouw in een genotshuwelijk, LJC] in Iran, at the mercy of her partner’s good will. To gain some degree of security in these precarious unions, a common strategy adopted by women is to get pregnant...’. Mannen zouden in Marokko onder allerlei voorwendselen gebruik maken van het *fatiha* huwelijk om de vrouw tot een seksuele relatie over te halen. De man belooft dan aan de vrouw dat hij na het traditionele, *fatiha* huwelijk een officieel huwelijk met haar zal sluiten (zodra het bedrag van de bruidsgave in orde is, een nieuwe baan is gevonden, het echtelijke huis is gebouwd, de schulden zijn afgelost...). Om de man daartoe te dwingen worden vrouwen zwanger en trachten zij door *lafif*-akten en door onderhoudsvorderingen een officieel karakter aan het huwelijk te verlenen.²²

Hieruit blijkt dat een traditioneel huwelijk in verschillende opzichten een belangrijke rol speelt in de Marokkaanse maatschappij; een rol die niet alleen beperkt is tot de wettiging van een kind dat

buiten een officiële echtelijke relatie tussen de vader en de moeder is geboren. Het is een verschijnsel dat niet los gezien kan worden van bepaalde normen en waarden in de maatschappij en van wettelijke regelingen in het familie- en strafrecht.

9 Gevolgen van de afwijzing van de bekrachtiging van het huwelijk door de rechter

Zijn beide echtgenoten het eens over het bestaan van hun huwelijksrelatie dan wordt de *lafif*-akte door alle instanties aanvaard en wordt met deze akte genoeg genomen voor het ontstaan van alle rechten en plichten tussen de echtgenoten, voor de afstamming van de kinderen en voor het recht op erfopvolging, artikel 32 lid 1 en 33 *Mudawwana*. Bij onenigheid tussen de echtgenoten hierover of bij beroep door derden (b.v. de erfgenamen) op deze ongeldigheid zal de rechter zich hierover moeten uitspreken. Bij afwijzing van de bekrachtiging van het huwelijk omdat niet voldaan is aan een van de voorwaarden van artikel 5 lid 4 *Mudawwana*, is het huwelijk naar Marokkaans recht vernietigbaar. De *Mudawwana* heeft de gronden van vernietigbaarheid van het huwelijk niet bepaald. Deze gronden dienen in de rechtswetenschap (*fiqh*) van de Malekitische leer gezocht te worden. Dit geldt ook voor de gevolgen van de vernietigbaarheid van het ongeldige huwelijk die in de weinig heldere artikelen 32 lid 2 en 37 *Mudawwana* aan de orde komen. De aanvulling van de *Mudawwana* door de malekitische leer is voorgeschreven in meerdere bepalingen van de *Mudawwana*, waaronder artikel 82, 172, 216. Beide bepalingen en de malekitische leer zijn echter onvoldoende om een antwoord te geven op alle vragen die rijzen over de gronden en de gevolgen van de ongeldigheid van het huwelijk. Ik baseer mij hierna op de talloze handleidingen over het Marokkaanse familierecht gepubliceerd door Marokkaanse juristen.

Twee feiten zijn van essentieel belang voor het bepalen van de gevolgen van de nietigverklaring van een huwelijk dat is gesloten in

strijd met de eis van aanwezigheid van twee *'adls*, namelijk de overeenstemming van de moslim-rechtsgeleerden over deze eis voor de geldigheid van het huwelijk en de vraag of het huwelijk reeds geconsumeerd is bij ontdekking van de reden van vernietigbaarheid.

De overeenstemming tussen de rechtsgeleerden. Hiervóór is er op gewezen dat alle islamitische scholen het eens zijn over de noodzaak van openbaarheid van het huwelijk; zij waren het echter niet eens over de eisen die aan deze openbaarheid gesteld dienen te worden. Anders dan rechtsgeleerden uit andere scholen, nam imam Malek genoeg met een openbaarheid van het huwelijk dat ten overstaan van familie, kennissen en vrienden gesloten werd. Deze onenigheid tussen de rechtsgeleerden speelt de rol van een verzachtende omstandigheid voor de gevolgen van de ongeldigheid van het huwelijk.

Dit blijkt uit het feit dat de rechten en plichten die uit het huwelijk ontstaan (artikelen 34, 35 en 36 *Mudawwana*) van kracht blijven tot de uitspraak van de rechter. Hierbij kan worden gedacht aan de onderhoudsplicht van de man, de wettige afstamming van de kinderen en de erfopvolging.

Bij weigering door de rechter om het huwelijk te bekrachtigen terwijl geen gemeenschap tussen de echtgenoten heeft plaats gevonden, wordt het huwelijk beschouwd als nooit te hebben bestaan. De belangrijkste gevolgen zijn dat de vrouw geen recht heeft op enig deel van de bruidsgave en dat zij niet aan een wachttijd (*idda*) is gehouden. Bij overlijden van een van beide echtgenoten ontstaat er bovendien geen recht op erfopvolging door de andere echtgenoot.

Weigert de rechter om het huwelijk te bekrachtigen terwijl het huwelijk geconsumeerd is dan wordt de man verplicht om de vrouw te verstoten. Over de wijze waarop deze dwang tot verstoting plaatsvindt en over de relatie tot de gewone verstotingsprocedure zwijgt de literatuur volledig.

In de literatuur wordt ook niet specifiek ingegaan op de ongeldigheid van het huwelijk dat in strijd met artikel 5 lid 4 *Mudawwana*

gesloten. Er wordt in algemene termen gewezen op de gevolgen van de nietigverklaring van het huwelijk voor en nadat 'een' grond van nietigheid ontdekt wordt. Op welk moment er sprake is van ontdekking van deze grond en door wie deze moet worden ontdekt, is in de literatuur volstrekt onduidelijk. Heel waarschijnlijk is dat het geval op het moment van het onherroepelijk worden van de rechterlijke beslissing.

De gevolgen van de nietigverklaring van het huwelijk zijn in dit geval:

- De vrouw dient zich te houden aan een wachttijd (*'idda*).
- De nietigverklaring van het huwelijk is relatief van aard in die zin dat de wettige afstamming van de kinderen onaangetaast blijft, ongeacht de intentie van de man. Anders dan bij gronden van ongeldigheid waarover alle rechtsgeleerden overeenstemming hebben bereikt, is de goede trouw van de man niet van belang voor het behoud door de kinderen van hun wettige status.²³
- Terstond na de ontbinding van het huwelijk verdwijnen de aanspraken van de echtgenoten op alle rechten die bij een geldig huwelijk ontstaan, zoals het recht van de vrouw op onderhoud en het recht op erfopvolging tussen de echtgenoten.
- De vrouw heeft geen recht op een schadeloosstelling (*mut'a*), zoals dat het geval is na een gewonen verstoting.
- De verstoting is terstond onherroepelijk, ongeacht het aantal verstotingen.

De man en de vrouw wier traditionele huwelijk door de rechter niet bekrachtigd wordt, kunnen, met andere woorden na de wachttijd van de vrouw een officieel huwelijk sluiten ten overstaan van twee *'adls* in Marokko of op het Marokkaanse consulaat in Nederland. Hun kinderen behouden hun wettige afstamming.

10 Huwelijksbevestiging²⁴ en het Nederlandse recht

Sedert het begin van de jaren zeventig wordt de Nederlandse rechtspraktijk geconfronteerd met Marokkaanse akten van huwelijksbevestiging, ook wel *lafif*- en *muqārara*-akten (hierna worden met *lafif*-huwelijken ook de *muqārara*-huwelijken bedoeld).²⁵ Meestal was de wettiging van het kind dat geboren werd uit de samenleving van vader en moeder voordat de akte van huwelijksbevestiging was opgemaakt aan de orde. Sinds enkele jaren zijn de omstandigheden waarin en wellicht de motieven waarmee een huwelijksbevestiging overgelegd wordt gecompliceerder gezien de relatie tussen de erkenning van het huwelijk en, onder meer, het vreemdelingenrecht. In de praktijk blijkt dat de man vaak, een huwelijk met een Nederlandse vrouw sluit staande het informele Marokkaanse huwelijk. Na de ontbinding van het Nederlandse huwelijk verzoekt hij de inschrijving van het informele huwelijk in de GBA en vraagt hij gezinshereniging met de Marokkaanse vrouw aan. Bij de huwelijksluiting met de Nederlandse vrouw verklaart de man dat hij ongehuwd is; na de huwelijksontbinding overlegt hij de akte van huwelijksbevestiging waaruit blijkt dat hij vóór het Nederlandse huwelijk een echtelijke relatie in Marokko onderhield. In veel gevallen zijn er kinderen uit het informele huwelijk geboren terwijl het huwelijk met de Nederlandse vrouw nog steeds geldt.

Uit meerdere gesprekken met ambtenaren van burgerzaken blijkt dat een eenduidig beleid in de Nederlandse gemeenten ten opzichte van de erkenning van deze huwelijken in Nederland ontbreekt. De behoefte aan een duidelijk beleid met betrekking tot deze materie dat aan alle gemeenten houvast moet bieden, wordt dringend gevoeld. Een enigszins eenduidig beleid schijnt algemeen te bestaan met betrekking tot oude informele huwelijken die voor of kort na de inwerkingtreding van de *Mudawwana* zijn gesloten. Het ontbreken van registers in die periode, althans het niet optimaal functioneren van de administratie in Marokko, is in het algemeen de aanleiding

voor de erkenning van deze huwelijken.²⁶ Ook in deze gevallen blijkt dat de verschillende gemeenten andere 'beginjaren' hanteren voor het stellen van meer eisen aan het bewijs van het huwelijk.

In een aantal gemeenten is reeds het 'uiterlijk' van de akte voldoende voor de inschrijving van het huwelijk in de Nederlandse registers. Het feit dat de akte door twee 'adls is opgemaakt, er een uitvoerige vermelding van gegevens over de inschrijving in officiële registers is en de akte door een rechter is gehomologeerd, is voor deze gemeenten voldoende om van een rechtsgeldig huwelijk uit te gaan. De erkenning van het huwelijk vindt dan plaats ondanks het ontbreken van gegevens over de huwelijksvoogd en over de bruidsgave. Vooral nadat de legalisatie-eis van buitenlandse documenten aangaande de burgerlijke staat is ingevoerd, schijnen veel ambtenaren minder moeite te hebben met de huwelijksbevestiging.

11 Haags huwelijksverdrag 1978, Wet conflictenrecht huwelijk en informele huwelijken

De vraag naar de erkenning van buitenlandse informele huwelijken in het Nederlandse recht dient gezocht te worden in het Haags Huwelijksverdrag 1978 en de Wet conflictenrecht huwelijk, in werking getreden op 1 mei 1991 respectievelijk 1 januari 1990 (hierna verdrag en WCH).²⁷

Het Haagse huwelijksverdrag sluit in artikel 8 lid 5 uitdrukkelijk de toepasselijkheid van het verdrag op 'informele huwelijken' uit. Tijdens de voorbereidende werkzaamheden voor het verdrag hebben verscheidene commissies zich gebogen over huwelijken die informeel tot stand komen. Deze huwelijken werden evenals de andere soorten huwelijken die in artikel 8 verdrag zijn vermeld, beschouwd als 'cas exceptionnels et marginaux' en daarom uitgesloten van de werking van het verdrag. In feite bleek uit de discussies die de lidstaten over dit onderwerp hebben gevoerd, dat er geen homogene, eenduidige definitie van informele huwelijken door de participerende

staten gegeven kon worden.²⁸

In sommige staten was het begrip 'informeel huwelijk' het equivalent van een gewoon samenwonen van man en vrouw, terwijl anderen er een huwelijksvorm in zagen die eenvoudig door 'un certificat' bewezen kon worden. Door deze verscheidenheid bleek het ook niet mogelijk om de gevolgen van de erkenning van deze huwelijken voor de rechten en plichten tussen man en vrouw en de gevolgen ten opzichte van derden vast te stellen. De vrees dat deze onduidelijkheid enkele lidstaten ertoe zou brengen om erkenning van deze huwelijken te weigeren met een beroep op de openbare orde, leidde tot de unanieme beslissing van de participerende staten om informele huwelijken van de werking van het verdrag uit te sluiten. Om duidelijkheid te scheppen over het soort huwelijken dat uitgesloten werd, werd het informele huwelijk gedefinieerd als het huwelijk dat niet 'officieel' is voltrokken. Marokkaanse huwelijken die niet volgens artikel 5 lid 1, 2 en 3 *Mudawwana* zijn voltrokken, dus niet in aanwezigheid van de huwelijksvoogd en van de twee 'adls die in een zitting het aanbod en de aanvaarding hebben gehoord, kunnen in de zin van het verdrag als informele huwelijken worden beschouwd.

De uitsluiting van de erkenning van onder meer vormloze huwelijken in artikel 8 verdrag, betekent echter niet dat de lidstaten verplicht zijn erkenning aan deze huwelijken te onthouden. In tegendeel, een belangrijk beginsel van het verdrag is de favor-matrimonii, met andere woorden de bevordering van de erkenning van elders tot stand gekomen huwelijken. Het verdrag bevat daarom een minimum-regeling voor de erkenning van *buitenlandse* huwelijken en laat de lidstaten vrij om een gunstigere regeling toe te passen. Dit valt onder meer te lezen in artikel 13 verdrag. Nederland zou dus vormloze huwelijken kunnen erkennen, ondanks de uitsluiting ervan van de werking van het verdrag en zonder hiermee in strijd te handelen met het verdrag.

Dat Nederland in deze een gunstigere regeling dan het verdrag heeft, blijkt uit het ontbreken van een dergelijke uitsluiting in de

WCH. Vonken signaleert dat het gebruik van de term 'huwelijksvoltrekking' in artikel 5 lid 1 WCH niet tot de misvatting mag leiden dat de erkenningsregeling van de wet beperkt zou moeten zijn tot huwelijken die gedurende een officiële plechtigheid gesloten zijn.²⁹ Uit het vorige kan worden geconcludeerd dat er geen belemmering bestaat voor de toepassing van de erkenningsregeling van de WCH op informele, in de zin van vormeloze, Marokkaanse huwelijken.³⁰

Op grond van artikel 5 lid 1 WCH dient een huwelijk dat rechtsgeldig is gesloten ingevolge het recht van het land van huwelijksvoltrekking, in Nederland erkend te worden. Een traditioneel Marokkaans huwelijk is voor wat betreft de vorm van huwelijksluiting niet rechtsgeldig gesloten naar Marokkaans recht en hoeft daarom door Nederland niet te worden erkend. Artikel 5 lid 1 WCH dwingt echter tot erkenning indien het huwelijk 'nadien rechtsgeldig is geworden'. De vraag is of het Marokkaanse traditionele huwelijk rechtsgeldig wordt door het opmaken van een *lafif*- of een *muqārara*-akte. Hiervóór is erop gewezen dat de wettelijke eis van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* een rechterlijke beslissing inhoudt voor het verlenen van rechtsgeldigheid aan het huwelijk dat buiten de aanwezigheid van twee *adls* is ontstaan. Uit meerdere circulaire, uitgevaardigd door de Marokkaanse ministeries van Justitie en van Binnenlandse Zaken blijkt echter dat Marokko in de praktijk genoeg neemt met de *lafif*-akte als bewijs van het huwelijk en betrokkenen als gehuwd beschouwt. Deze circulaire behoren mijns inziens ook onder het begrip 'recht' te vallen en van invloed te zijn op de erkenning van het informele huwelijk in Nederland. De huwelijksbevestiging kan met andere woorden als een 'nadien rechtsgeldig' huwelijk worden beschouwd en als zodanig op grond van artikel 5 lid 1 WCH worden erkend tenzij de Nederlandse openbare orde zich hiertegen verzet.

12 Erkenning van de huwelijksbevestiging en de Nederlandse openbare orde

Rechtvaardigt de onduidelijkheid over de exacte data (maand en dag) van totstandkoming van het huwelijk een beroep op de Nederlandse openbare orde? Mijns inziens niet. Het gebeurt regelmatig dat buitenlandse documenten aangaande de geboorte of de burgerlijke staat niet meer dan een jaartal bevatten, zoals dat het geval is in akten van huwelijksbevestiging. Vóór de inwerkingtreding van de wet GBA werden soms fictieve data omtrent de maand en de dag in de registers toegevoegd. Sinds de inwerkingtreding van deze wet mogen gegevens die niet in de akte zijn vermeld, niet meer in de registers worden opgenomen. Het ontbreken van de hiervoor genoemde gegevens is met andere woorden geen reden om buitenlandse akten af te wijzen. Inschrijving vindt plaats zonder vermelding van gegevens omtrent de maand en de dag.

Het erkennen van het geantidateerde huwelijk wordt om een andere reden als strijdig met de openbare orde beschouwd. Aangezien dit huwelijk terugwerkende kracht heeft, rijst de vraag of de erkenning ervan geen aantasting betekent van de exclusieve bevoegdheid van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand (abs), (artikel 4 WCH). De vraag doet zich vooral voor indien het huwelijk is ontstaan terwijl betrokkenen in Nederland woonachtig zijn. Mede om strijd met artikel 4 WCH te voorkomen stelde de Permanente Commissie van Advies voor de zaken van de Burgerlijke Stand en voor Nationaliteitsaangelegenheden (hierna Permanente Adviescommissie) in het verleden de eis dat de *lafif*-akte opgemaakt moet zijn in het land waar betrokkenen verbleven en waar de huwelijkse relatie is ontstaan (zie hierna). De betrouwbaarheid van de beweringen van de getuigen zou hierdoor enigszins ook worden gegarandeerd.

Werd aan deze eis niet voldaan dan adviseerde de Commissie partijen om een huwelijk ten overstaan van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand te sluiten.

De redenering dat de erkenning met terugwerkende kracht van de huwelijksbevestiging strijd kan opleveren met de exclusieve bevoegdheid van de ambtenaar van de burgerlijke stand is juridisch juist. Hoe ver mag deze exclusiviteitseis echter gaan? Wordt het huwelijk wel erkend indien de man en de vrouw bewijzen naar Marokko te zijn gereisd in het jaar waarin hun informele huwelijksrelatie is ontstaan en dat zij toen een seksuele relatie hebben gehad waaruit hun eerste kind is geboren? Met enige fantasie kunnen ook andere omstandigheden worden bedacht om aan te tonen dat de relatie in feite niet in Nederland is ontstaan. De eis van de Adviescommissie, die in de huidige rechtspraak nog steeds gesteld wordt, is om verschillende redenen niet toereikend.

Ten eerste is deze eis niet te vervullen indien een of beide partijen in Nederland woonachtig zijn. Zoals hiervoor aan de orde kwam zijn Marokkaanse consulaten niet bevoegd om *lafif*- noch *muqārara*-akten op te maken. Anders gezegd kunnen partijen geen 12 getuigen in Nederland verzamelen die op de hoogte zijn van hun relatie en naar het Marokkaanse consulaat meenemen om een akte van huwelijksbevestiging door twee *adls* van het consulaat te laten opmaken.³¹ Een tweede reden is dat zelfs indien het consulaat tot het opmaken van deze akten bevoegd zou zijn, sprake is van strijd met artikel 4 WCH. Het consulaat zou immers een informeel huwelijk dat 'ergens' in Nederland zou zijn ontstaan, 'nadien' bevestigen terwijl de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand geen enkele rol bij het ontstaan van het huwelijk heeft gespeeld. Tenslotte is het opmaken van de akte in het land waar de echtgenoten woonplaats hebben geen garantie voor de betrouwbaarheid van de verklaring van de getuigen. Zoals hiervoor aan de orde is gekomen, zijn de Marokkaanse autoriteiten meer bezorgd over de nauwkeurigheid van de geboortenregisters en over het voorkomen dat Marokkaanse kinderen een onwettige staat hebben dan over het waarheidsgehalte van de verklaringen van de getuigen.

Afgezien hiervan is het onthouden van erkenning aan de huwe-

lijksbevestiging met een beroep op artikel 4 WCH mijns inziens niet raadzaam. Om als gehuwd in Nederland te worden beschouwd zullen partijen een huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand moeten sluiten. Daardoor zullen zij twee huwelijksdata hebben; een datum in Marokko (en heel waarschijnlijk in alle arabische en islamitische landen) en een datum in Nederland.³² De nadelige gevolgen van deze verschillende data op verschillende gebieden van het recht, zijn tot heden nog niet duidelijk te overzien.

13 Huwelijksbevestiging en artikel 8 EVRM

Ongeacht de vraag naar de geldigheid van het informele huwelijk naar Marokkaanse recht valt de reële wens van de echtgenoten om met elkaar als gehuwden samen te wonen en een gezin te stichten onder de bescherming van artikel 8 EVRM. In de zaak *Abdulaziz, Cabales en Balkandali* rees de vraag of het huwelijk van het echtpaar Cabales waarvan de geldigheid naar Filippijns recht twijfelachtig was, als family life diende te worden beschouwd en onder de bescherming van artikel 8 EVRM diende te vallen. Het Europese hof oordeelde hierover als volgt: 'Mr. and Mrs Cabales had gone through a ceremony of marriage and the evidence before the court confirms that they believed themselves to be married and that they genuinely wished to cohabit and lead a normal family life. And indeed they subsequently did so. In the circumstances, the committed relationship thus established was sufficient to attract the application of article 8'.³³

Bij de erkenning van de terugwerkende kracht van de huwelijksbevestiging zou Nederland enkele eisen kunnen stellen zoals het overleggen van een 'verklaring' van de Marokkaanse diplomatieke vertegenwoordiging in Nederland op grond waarvan de rechtsgeldigheid van het huwelijk naar Marokkaans recht in ieder geval 'vermoed' kan worden (artikel 5 lid 4 WCH en artikel 10 Verdrag). Daarnaast is het sterk aan te bevelen om informatie bij de Marok-

kaanse autoriteiten over deze problematiek in te winnen. Vragen die hierbij onder meer aan de orde dienen te komen, zijn:

- Verricht de Marokkaanse diplomatieke vertegenwoordiging in Nederland een onderzoek naar de rechtsgeldigheid van de huwelijksbevestiging in Marokko voordat een 'attestation de mariage' gebaseerd op een *lafif*-akte verleend wordt?
- Kent het Marokkaanse familierecht evenals het nationaliteitsrecht, de mogelijkheid van de 'verklaring voor recht' en zouden Marokkaanse partners een dergelijke verklaring omtrent de geldigheid van hun informele huwelijksrelatie van de Marokkaanse rechter kunnen verzoeken?
- Zouden partijen in Marokko een officieel huwelijk kunnen sluiten na een weigering door Nederland om de akte van huwelijksbevestiging te erkennen?³⁴
- Blijft de onwettige staat van het kind onaangetast na een ongedigverklaring van het informele huwelijk door de Marokkaanse rechter? Is de Marokkaanse rechtspraktijk bekend met deze regeling?

14 Gevolgen in Nederland van de erkenning van de huwelijksbevestiging

De erkenning van de terugwerkende kracht van een akte van huwelijksbevestiging betekent logischerwijs de aanvaarding van de gevolgen van deze erkenning op verschillende gebieden van het Nederlandse recht. Deze gevolgen zijn onder meer van belang in het familierecht waaronder de afstamming van de kinderen en het ontstaan van rechten en plichten van de echtgenoten, het vreemdelingenrecht, het nationaliteitsrecht en de sociale zekerheid. Het is in het kader van deze publicatie niet mogelijk om op al deze gevolgen in te gaan.³⁵ Ik beperk mij daarom tot enkele gevolgen van de erkenning:

- Bij een verzoek om toelating in Nederland van de Marokkaanse huwelijkspartner is de inkomenseis voor gehuwden van toepassing en niet de strengere inkomenseis voor toelating bij partner.³⁶
- Heeft het huwelijk dat op grond van de *lafif*-akte is erkend, drie jaar geduurd waarvan alleen het laatste jaar in Nederland is doorgebracht, dan heeft de buitenlandse huwelijkspartner recht op een zelfstandige verblijfsvergunning bij verbreking van het huwelijk na dat jaar.
- Verschillen in de eisen die in het vreemdelingenrecht aan gehuwden en partners worden gesteld met betrekking tot de woonplaats, gelden ook bij de beoordeling van naturalisatieverzoeken.³⁷
- Is de verblijfs- of vestigingsvergunning verkregen door het aangaan van een huwelijk of relatie met een in Nederland verblijvende persoon terwijl betrokkene informeel gehuwd is in Marokko, dan is er meestal sprake van het verstrekken van onjuiste gegevens bij toelating. De verblijfs- en de vestigingsvergunning die op onjuiste gronden zijn verleend, kunnen in bepaalde gevallen ingetrokken worden op grond van, respectievelijk artikel 12 sub a en artikel 14 lid 1 sub a Vw.³⁸
- Heeft de vreemdeling de Nederlandse nationaliteit gekregen en zou deze nationaliteit geweigerd zijn geweest indien zijn werkelijke burgerlijke staat bekend was, dan is verlies van de nationaliteit wegens fraude niet mogelijk op grond van de huidige Rijkswet op het Nederlanderschap. De gronden voor verlies door een meerderjarige zijn immers in artikel 15 van deze wet limitatief opgesomd; daarin is in verlies wegens fraude niet voorzien (zie ook artikel 14 lid 1). Het voorstel voor een nieuwe Rijkswet op het Nederlanderschap voorziet in artikel 14 lid 1 in de mogelijkheid van intrekking van het Nederlanderschap 'indien zij berust op een door de betrokken persoon gegeven valse verklaring of bedrog, dan wel op het verzwijgen van enig voor de verkrijging of verlening relevant feit'. Een vergelijkbare mogelijkheid tot

intrekking is ook aanwezig in het nieuwe Europees verdrag inzake nationaliteit dat inmiddels door Nederland is ondertekend.³⁹

- Het sluiten van een huwelijk in Nederland terwijl sprake is van een door Nederland erkende informele huwelijksrelatie leidt tot het ontstaan van een polygame situatie, met alle gevolgen van dien op alle gebieden van het Nederlandse recht. Deze gevolgen dienen in dit geval volledige toepassing te vinden.

15 Huwelijksbevestiging en de Nederlandse rechtspraak

De rechtspraak met betrekking tot de huwelijksbevestiging gaat terug tot de eerste helft van de jaren zeventig en heeft meestal betrekking op de afstamming van het kind dat uit het samenleven van man en vrouw is geboren, voor het opmaken van de akte van huwelijksbevestiging. In 1978 merkte Struycken op: 'In ons IPR behoort het rechtsverschijnsel [huwelijksbevestiging, LJC] thuis in het leerstuk van de afstamming.'⁴⁰ De rechter werd inderdaad meestal geconfronteerd met akten van huwelijksbevestiging in het kader van verzoeken van de man tot verbetering van de geboorteakte van het kind of om een declaratoire uitspraak over zijn wettige staat.⁴¹ Uit deze uitspraken blijkt de rechter begrip te hebben voor de 'reconnaissance matrimoniale' als 'verkapte wettiging van voorhuwelijkskinderen'. Ondanks het feit dat wettiging en erkenning van onwettige kinderen in het Marokkaanse recht niet bekend zijn, aanvaardt de rechter meestal de wettige staat van het kind op grond van de huwelijksbevestiging en van andere Marokkaanse documenten die tegelijkertijd worden overgelegd zoals de Marokkaanse geboorteakte van het kind, het feit dat het kind in het trouwboekje en in het paspoort van de vader is vermeld, waaruit blijkt dat het de naam van de vader draagt. De Permanente Adviescommissie steunde deze rechtspraak en was van oordeel dat het produceren van een akte van huwelijksbevestiging gebaseerd op een twaalf-getuigen verklaring met deze

Marokkaanse bescheiden tot een erkenning van de wettige staat van het kind mag leiden, op voorwaarde echter dat beide partners uitsluitend in het bezit zijn van de Marokkaanse nationaliteit. Heeft echter een van beide partijen de Nederlandse nationaliteit, dan speelt het wettigingsargument geen rol en wordt de huwelijksbevestiging met betrekking tot de staat van het kind afgewezen.⁴² Betrokkenen wordt geadviseerd om een huwelijk ten overstaan van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand te sluiten, waarna de kinderen ook in Nederland als wettige kinderen kunnen worden aangemerkt.⁴³

De erkenning van het huwelijk op grond van de *lafif*-akte leverde echter in 1978 al meer problemen op. Als partijen 'werkelijk gehuwd zijn' dan rijst volgens Struycken de vraag of de erkenning van het huwelijk met ingang van de in de akte genoemde datum in het verleden moet plaats vinden, of van de datum waarop de akte is opgemaakt. Hij wijst erop dat in de praktijk de burgerlijke stand voor een andere weg koos, namelijk 'de beperking van de gevolgen van de akte tot de staat van de betrokken kinderen, dit laatste echter op voorwaarde dat alsnog een burgerlijk huwelijk in Nederland wordt gesloten indien partijen steeds in Nederland hebben samengewoond'. Deze praktijk werd gerechtvaardigd met het argument — dat ook thans door verschillende gemeenten gehanteerd wordt — dat 'het in de akte vermelde begin van het huwelijk verband houdt met de samenwoning in Nederland: het huwelijk zou dus in Nederland zijn tot stand gekomen zonder huwelijksvoltrekking door de ambtenaar van de burgerlijke stand of de consul', aldus Struycken in WPNR 1984.⁴⁴

Voor de erkenning van het huwelijk stelden veel gemeenten voorwaarden die de Permanente Adviescommissie had aangereikt. Zo dient de 'rechterlijke beslissing'⁴⁵ die het bestaan van het huwelijk retro-actief vaststelt, betrekking te hebben op situaties die zich voordeden in het land waar betrokkenen verbleven ten tijde van de uitspraak. In dat geval zou geen bezwaar tegen erkenning in Neder-

land bestaan. 'Betreft het evenwel een relatie die tijdens een gewoon verblijf van betrokkenen in Nederland is ontstaan en onderhouden, dan is de commissie van opvatting dat het een huwelijk betreft dat (...) niet ten overstaan van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand is voltrokken'. Als gevolg hiervan wordt dat huwelijk in strijd geacht met de exclusieve bevoegdheid van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand om huwelijken in Nederland te sluiten. Erkenning dient volgens de commissie hierdoor achterwege te blijven en betrokkenen dienen een huwelijk ten overstaan van de ambtenaar van de burgerlijke stand te sluiten.⁴⁶

16 Huwelijksbevestiging en GBA

Artikel 36 Wet GBA stelt voor het opnemen van huwelijksgegevens in de GBA de eis dat een brondocument overgelegd wordt. Slechts in gevallen waarin geen brondocument beschikbaar is, mogen gegevens over het huwelijk verstrekt worden onder eed of belofte, artikel 36 lid 2 sub e Wet GBA. De huwelijksbevestiging gebaseerd op de verklaring van twaalf getuigen die zonder controle door de *'adls* of door de rechter in de *lafif*-akte wordt opgenomen, verschaft volgens een steeds groter aantal gemeenten nauwelijks meer zekerheid dan een verklaring door de partijen zelf. Deze verklaring heeft op grond van artikel 36 lid 2 sub e Wet GBA minder bewijskracht dan andere documenten. Van belang is echter dat de Marokkaanse autoriteiten het *lafif*-bewijs voldoende achten als bewijs van het huwelijk en voor het ontstaan van alle gevolgen van dit huwelijk zoals de wettige staat van de kinderen, de rechten en plichten tussen de echtgenoten en de erfopvolging.

Bij verzoeken van Marokkanen om aanvulling van de huwelijksgegevens op grond van artikel 82 lid 1 Wet GBA met de gegevens uit een akte van huwelijksbevestiging beroept de gemeente zich regelmatig op het hiervoor aangehaalde advies van de Permanente Adviescommissie. De gemeente stelt met andere woorden dat de huwe-

lijksbevestiging voor erkenning in aanmerking zou kunnen komen, indien het samenleven waaraan de akte refereert in Marokko is ontstaan, anders is dat in strijd met de exclusieve bevoegdheid van de ambtenaar van de burgerlijke stand op dit terrein.⁴⁷ Het huwelijk kan in dat geval wegens strijd met de Nederlandse openbare orde niet worden erkend.⁴⁸

Dat de rechtspraak omtrent de erkenning van het huwelijk op basis van een huwelijksbevestiging nog niet uitgekristalliseerd is blijkt uit twee tegenstrijdige uitspraken van het hof Amsterdam en de rechtbank Rotterdam.

In een procedure bij de rechtbank Amsterdam verzocht een Marokkaanse man dat de gemeente Haarlem gelast zou worden om de gegevens omtrent zijn burgerlijk staat te wijzigen van 'ongetrouwd' in 'getrouwd'. Als bewijs van het huwelijk beschikte de man slechts over een *lafif*-akte met de gebruikelijke antidatering van het huwelijk. De gemeente had geweigerd medewerking te verlenen aan het verzoek van de man en eiste een officiële huwelijksakte. De man stelde hierover niet te kunnen beschikken omdat hij vanaf het begin van zijn relatie met de vrouw tot de datum van opmaken van de *lafif*-akte in 'ontucht' had geleefd. De gemeente Haarlem weigerde de stelling van de man te aanvaarden en verwees naar het feit dat alle zeven kinderen die uit de relatie tussen man en vrouw waren geboren de naam van de vader droegen. Aangezien onwettige kinderen in Marokko de naam van de vader niet kunnen dragen dan wanneer zij binnen een wettig huwelijk zijn geconcipieerd, duiden de geboorteakten volgens de gemeente op het bestaan van een officieel huwelijk en dus ook op het bestaan van een officiële huwelijksakte. Inschrijving van het huwelijk werd geweigerd op grond van artikel 36 lid 2 Wet GBA. De rechtbank Haarlem geeft de gemeente gelijk: de *lafif*-akte kan niet als bewijs van het huwelijk dienen. De stelling van de man dat hij het huwelijk niet anders kan bewijzen wordt door de rechtbank als onvoldoende onderbouwd beschouwd en verworpen. In hoger beroep bekrachtigt het hof Amsterdam de uitspraak

van de rechtbank en verwijst naar de 'veelheid aan feiten en omstandigheden die onvoldoende aannemelijk maken dat er sprake is van een op de gestelde datum gesloten huwelijk en dat het huwelijk voldoet aan de vereisten van de *Mudawwana*'.⁴⁹

De poging van partijen om naar aanleiding van deze uitspraak toch een gewone huwelijksakte in Marokko te krijgen en daarin (of in een aparte akte) de kinderen als wettige kinderen te vermelden, is mislukt. Om de registratie van het huwelijk in Nederland te bereiken is uiteindelijk een huwelijk ten overstaan van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand gesloten. Het gevolg hiervan is dat de huwelijksdatum van betrokkenen in Marokko verschilt van de huwelijksdatum die in de Nederlandse registers is opgenomen. Hoewel de kinderen geboren zijn in een periode waarin de man en de vrouw door Nederland niet als gehuwd worden beschouwd, heeft de gemeente geen probleem gehad met de erkenning van hun wettige staat. Deze erkenning, die zeker in het belang van de kinderen is, is juridisch weinig bevredigend en voor de Marokkaanse ouders voor wie wettige staat en huwelijk samen gaan, een verwarrende gang van zaken.⁵⁰

Een complicerende factor in deze zaak is de relatie tussen de erkenning van het *lafif*-huwelijk en het huwelijk dat door de man 'tussendoor' gesloten werd met een Nederlandse vrouw. Hiervoor is erop gewezen dat naast internationaal familierechtelijke vragen, steeds vaker vreemdelingenrechtelijke aspecten een belangrijke rol spelen in het vraag van de huwelijksbevestiging. Bij het aangaan van het huwelijk met de Nederlandse vrouw verklaarde de man ongehuwd te zijn en heeft hiervan waarschijnlijk een bewijs overgelegd. Ten tijde van de ontbinding van dat huwelijk beschikte hij over een vestigingsvergunning. Voor de toewijzing van zijn aanvraag om gezinshereniging met de Marokkaanse vrouw en de zeven kinderen moest hij de rechtsgeldigheid van zijn huwelijk naar Nederlands internationaal familierecht aantonen. De erkenning van het geantidateerde *lafif*-huwelijk betekent echter dat het Nederlandse, reeds

ontbonden huwelijk een polygaam huwelijk was en er vragen rijzen omtrent de geldigheid van dit huwelijk en de verblijfsrechtelijke aanspraken van de man indien zij gebaseerd zijn op het verstrekken van onjuiste gegevens.

Een vergelijkbaar geschil heeft zich voorgedaan met betrekking tot de registratie in de GBA van een 'reconnaissance matrimoniale' of akte van huwelijksbevestiging van een Marokkaanse vrouw. Interessant hierbij is dat de akte opgemaakt is op het consulaat van Marokko te Rotterdam en dat zij gebaseerd is op de verklaring van de man en van de vrouw. Het betrof met andere woorden een '*muqārara*-akte' opgemaakt voordat de diplomatieke vertegenwoordiging van Marokko in Nederland door de eigen regering onbevoegd werd verklaard om *muqārara*-akten op te maken. De gemeente Rotterdam weigerde het verzoek van de vrouw tot wijziging van haar burgerlijke staat en baseerde haar weigering op argumenten ontleend aan het advies van de Permanente adviescommissie voor burgerzaken, zoals hiervoor aan de orde is gekomen, namelijk dat deze akte '...slechts voor erkenning in aanmerking komt indien de samenleving in Marokko is ontstaan en op onafgebroken, wettige en ononderbroken wijze voortduurt. Erkenning is niet mogelijk wanneer vast staat dat betrokkenen vanaf het tijdstip waarop zij zijn gaan samenleven tot de datum van inschrijving van de akte, in Nederland hebben verbleven. Dit laatste zou neerkomen op het toestaan van een informeel huwelijk in Nederland en zou in strijd zijn met de exclusieve bevoegdheid op dat terrein van de ambtenaar van de burgerlijke stand.' De rechtbank stelde de gemeente in het ongelijk en verklaarde het beroep van de vrouw gegrond. De grond voor de toewijzing is dat het huwelijk naar Marokkaans recht als geldig wordt beschouwd, ondanks het feit dat de akte van huwelijksbevestiging geen authentieke huwelijksakte is en dat het huwelijk bij betwisting door de Marokkaanse rechter moet worden beoordeeld. De rechtbank geeft toe dat de onzekerheid omtrent de geldigheid van het huwelijk blijft bestaan. Echter, aangezien deze onzekerheid tevens geldt voor in Marokko

opgemaakte akten van huwelijksbevestiging dient het huwelijk aldus de rechtbank in Nederland te worden erkend. De rechtbank houdt hierbij uitdrukkelijk rekening met het belang van 'een zo zorgvuldig en gedegen mogelijk beheer van de gemeentelijke administratie': hoewel een rechterlijke procedure van huwelijksbevestiging in Marokko absolute zekerheid zou kunnen bieden over de geldigheid van het huwelijk naar Marokkaans recht weegt deze zekerheid blijkbaar niet op tegen de lange duur en de hoge kosten van de procedure. De rechtbank gaat niet inhoudelijk in op de mogelijkheid van een huwelijk in Nederland ten overstaan van de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand en beperkt zich tot de opmerking dat deze mogelijkheid niet zwaarwegend genoeg is om de afwijzing van de gemeente te steunen.⁵¹ Het hoger beroep bij het Hof Den Haag, dat door de gemeente Rotterdam werd ingesteld leverde geen inhoudelijk antwoord op de vraag van de aanvaarding van huwelijksbevestigingen als bewijs van het huwelijk. Om formele redenen vernietigde het hof de bestreden beschikking van de rechtbank en verklaarde het de vrouw niet-ontvankelijk in haar inleidende verzoek.⁵² Het gevolg hiervan is dat het huwelijk van de vrouw niet in de GBA is opgenomen. De Marokkaanse autoriteiten weigeren om een 'officieel' huwelijk tussen de man en de vrouw te sluiten met het argument dat het huwelijk reeds is gesloten. Een huwelijk bij de Nederlandse ambtenaar van de burgerlijke stand schijnt bovendien moeilijkheden op te leveren die betrekking hebben op de eisen voor toelating voor kort en voor lang verblijf op grond van het vreemdelingenrecht. Het laatste woord is hierover nog niet gezegd. In verschillende gemeenten in Nederland worden thans procedures gevoerd waarin de erkenning van het huwelijk zelfstandig of als aanvraag, aan de orde komt.

17 Huwelijksbevestiging en sociale zekerheid: enkele aspecten

De erkenning van het bestaan van het huwelijk kan als aanvraag een belangrijke rol spelen in de sociale zekerheid.

Dat het niet erkennen van de huwelijksbevestiging in bepaalde gevallen voordelig kan zijn voor de vrouw, bijvoorbeeld op het gebied van uitkeringen blijkt uit een uitspraak van de Centrale Raad van Beroep in 1991. De beslissing van de Raad van Beroep om een uitkering op grond van de Algemene Weduwen- en Wezenpensioenregeling (AWW) aan de weduwe voort te zetten, ondanks het feit dat zij een informeel huwelijk was aangegaan na het overlijden van haar echtgenoot in Nederland werd door de Centrale Raad van Beroep bekrachtigd. Het bestaan van dit informele huwelijk werd aangenomen op grond van een akte van huwelijksbevestiging (reconnaissance matrimoniale). De inhoud en de wijze van totstandkoming van de akte bevatten echter 'dermate grote formele en materiële gebreken' dat het bestaan van het huwelijk op grond daarvan niet aangenomen kon worden. De AWW-pensioenuitkering kon op die grond niet worden ingetrokken.⁵³

In een andere uitspraak weigerde de rechtbank een akte van huwelijksbevestiging te erkennen die ertoe zou leiden dat het weduwnpensioen van de overleden man tussen twee vrouwen verdeeld zou worden. De man was met een van beide vrouwen officieel gehuwd. Deze vrouw werd echter voor het overlijden van de man verstoten. Na het overlijden van de man heeft een andere vrouw een akte van huwelijksbevestiging overgelegd en de helft van het weduwnpensioen opgeëist. De rechtbank weigerde de huwelijksbevestiging te beschouwen als een bewijs van het bestaan van een huwelijksrelatie en achtte mitsdien onvoldoende grondslag aanwezig om het weduwnpensioen van de 'officiële' echtgenote te halveren.⁵⁴ In hoger beroep heeft de Centrale Raad van Beroep de uitspraak van de rechtbank vernietigd en het tweede informele huwelijk alsnog geldig

verklaard. De Raad steunt zijn beslissing op het feit dat 'een adoulaire akte' een gangbaar bewijsmiddel is in het Marokkaanse recht en kan ook op de voet van artikel 5 lid 3 (oud) van de *Mudawwana* tot bewijs van een huwelijk dienen. Dit geval bevatte ook niet de formele en materiële gebreken zoals in de hiervoor aan de orde gekomen zaak uit 1992, aldus de Raad.⁵⁵

Met deze uitspraak wordt de verscheidenheid in de rechtspraak omtrent de erkenning van informele huwelijken gebaseerd op *lafif*-akten bevestigd.

18 Enkele conclusies

Meer dan veertig jaren na de invoering van de *Mudawwana* en na het stellen van formele eisen aan de huwelijksluiting, horen informele huwelijken in Marokko nog steeds tot de orde van de dag. De wettelijke eisen voor de bekrachtiging van deze huwelijken worden in de praktijk niet nageleefd en er wordt door alle Marokkaanse instanties genoeg genomen met akten van huwelijksbevestiging. Deze akten zijn gebaseerd op de verklaring van twaalf-getuigen (*lafif*-akten) of van de echtgenoten zelf (*muqārara*-akten) en worden opgemaakt door twee 'adls en bekrachtigd door de homologatierechter en niet door de gewone rechter. Het informele huwelijk is niet alleen te wijten aan oude tradities of aan de malekitische leer. Het vervult een juridische en maatschappelijke functie zoals het naderhand legitimeren van een buitenechtelijke relatie tussen man en vrouw, het verschaffen van een wettige staat aan een kind dat uit een dergelijke relatie is geboren, het zetten van een huwelijksvoogd die zich tegen het huwelijk verzet voor een voldongen feit en het ontkomen aan een strafvervolgung wegens buitenechtelijk sexueel contact tussen man en vrouw. Hoewel alle Marokkaanse instanties de akte van huwelijksbevestiging aanvaarden als bewijs van het huwelijk, hebben deze akten niet dezelfde bewijskracht als een officiële huwelijksakte of als een rechterlijke beslissing van bekrachti-

ging van het huwelijk. De zwakkere bewijskracht van deze akten blijkt uit het feit dat het bestaan van het huwelijk in twijfel kan worden gebracht door een of beide echtgenoten en door derde belanghebbenden.

In het Nederlandse recht wordt in het algemeen steeds een onderscheid gemaakt tussen het erkennen van de wettige staat van het kind op basis van deze akten en de erkenning van het huwelijk. De erkenning van het huwelijk levert problemen op, met name met het oog op de exclusieve bevoegdheid van de ambtenaar van de burgerlijke stand om huwelijken in Nederland te sluiten. De wettige staat van het kind wordt bijna altijd aanvaard in het belang van het kind en van de ouders. De laatste jaren is het duidelijk geworden dat in veel gevallen een relatie aanwezig is tussen het verschijnsel 'huwelijksbevestiging' en onder meer het vreemdelingenrecht. Daardoor is waarschijnlijk steeds meer aarzeling ontstaan om het huwelijk op basis van deze akten te erkennen. Met het oog op de rechtszekerheid en op de rechtsgelijkheid is het van belang om te komen tot een eenduidig en consequent beleid inzake de eisen voor de aanvaarding van deze akten en de reikwijdte van deze aanvaarding in Nederland. Hierbij dient niet alleen rekening te worden gehouden met het Marokkaans huwelijksrecht maar ook met de functie van het informele huwelijk in de Marokkaanse gemeenschap. Uitwassen en enkele gevallen van misbruik mogen in ieder geval niet leiden tot een structurele afwijzing van de akten van huwelijksbevestiging als bewijs van het Marokkaanse huwelijk.

NOTEN

- 1 In het arabisch: 'aqd *lafifi* of 'aqd *thubūt az-zawjiyya*.
- 2 Hierna zullen de termen 'traditionele' en 'informele' huwelijken dezelfde betekenis hebben.
- 3 Zoals bij andere scholen van de islam het geval is, is de maleki-

- tische leer een interpretatie van de *shari'a* (koran en soenna) waarin het gewoonterecht een belangrijke rol heeft gespeeld. De malekiten hebben oorspronkelijk de gewoonten van Medina tot gedragsregels verheven waaraan de moslims zich moesten houden. Later zijn deze gedragsregels op hun beurt sterk beïnvloed geweest door het gewoonterecht van de berbers, de oorspronkelijke bevolking van Noord-Afrika.
- 4 Baron, A.M. in Hesperis 1953 opgenomen in Borrmans, M., *Statut personnel et famille au Maghreb de 1940 à nos jours*, Paris, La Haye: Mouton, 1977, p. 419-440.
 - 5 Met *union bel-fatiha* wordt de huwelijksplechtigheid bedoeld die aanvangt met het opzeggen van de *Fātiḥa*, de eerste soera van de koran. Meestal wordt onder meer met dit doel een imam uitgenodigd.
 - 6 *Muqārara* is de akte van huwelijksbevestiging, opgemaakt door twee 'adls naar aanleiding van de verklaring van de twee echtgenoten (zie hierna).
 - 7 Mir-Hosseini, Z., *Marriage on trial. A study of islamic family law, Iran and Morocco compared*, London, New York: Tauris, 1992, p. 172. Recentere gegevens over het aantal informele huwelijken in het huidige Marokko zijn niet beschikbaar.
 - 8 In 1993 is aan artikel 5 *Mudawwana* een paragraaf toegevoegd waarin de vereiste instemming van de vrouw met de huwelijksluiting wordt benadrukt en wordt haar handtekening onder het uittreksel van de huwelijksvereenkomst vereist als blijk van haar instemming. Deze aanvulling is in lid 1 van artikel 5 geplaatst.
 - 9 Het Nederlandse familierecht vereist ook in sommige gevallen en voor meer zekerheid meer dan de gebruikelijke twee getuigen. Dit is bijvoorbeeld het geval in artikel 1:64 BW waar het huwelijk dat thuis in plaats van in het gemeentehuis voltrokken wordt, in tegenwoordigheid van zes en niet van twee getuigen gesloten dient te worden.

- 10 Mar. Hoge Raad 30 april 1985, nr. 600, vermeld o.m. door Kh. Beniss in *Modifications du code du statut personnel par dahirs du 10-9-1993: un premier bilan*, Collection de la Faculté des Sciences Juridiques, Economiques et Sociales, Rabat: Friedrich Ebert Stiftung, 1997 (Bijdragen aan een studiedag gewijd aan de wijziging van de *Mudawwana* in 1993, hierna aangeduid met *Bilan*), p. 233.
- 11 Mar. Hoge Raad 8 december 1975 en 13 juni 1983, vermeld o.m. door Beniss 1997, *Bilan* p. 232.
- 12 Kashboer, M., *Qānūn al-aḥwāl ash-shakhṣiyya*, Tweede druk, Casablanca: Dār an-Najāḥ al-jaḍīda, 1996 (het personeel statuut) p. 198 e.v.
- 13 Volgens de juridische attaché van de Marokkaanse ambassade in Nederland hebben deze akten meer bewijskracht in een procedure in Marokko dan *lafif*-akten omdat de 'adls de verklaringen van beide echtgenoten ontvangen en dus de gelegenheid hebben om hen te horen.
- 14 Dijksterhuis-Wieten: 'De uitwendige bewijskracht kan ontkend worden door de bewering dat het stuk nooit een notariskantoor gepasseerd is of dat de handtekening(en) niet echt is (zijn)', in *Bewijsrecht in civiele procedures*, derde druk, Kluwer, 1998, p. 48. Van aantasting van de formele bewijskracht is in het Nederlandse recht sprake wanneer 'later in de akte geknoeid is, of dat een blanco stuk papier is ondertekend waarop later een andere tekst is geplaatst dan de bedoeling van de ondertekenaar was'. Zijn de verklaringen van partijen in de akte onjuist dan levert dat een aantasting van de materiële bewijskracht van de akte op, p. 48 en 49. Zie ook het verschil tussen de materiële en intellectuele valsheid van akten op p. 50. Onderzoek naar het Marokkaans civiele bewijsrecht is door mij niet verricht.
- 15 De akten zijn overgelegd nadat de man in het bezit werd gesteld van de Nederlandse nationaliteit. Staande het informele huwelijk met de Marokkaanse vrouw is de man in Nederland met een

- Nederlandse vrouw gehuwd geweest. Na de ontbinding van dit huwelijk vraagt de man inschrijving van zijn Marokkaanse huwelijk. In haar weigering het Marokkaanse huwelijk in de registers op te nemen beroept de gemeente zich op het feit dat de terugwerkende kracht van de erkenning tot de conclusie zou leiden dat de man zich in een polygame situatie bevond en dat acht de gemeente in strijd met de Nederlandse openbare orde.
- 16 Rechtspraak waarin een *muqārara*-akte aangaande het huwelijk aan het oordeel van de Marokkaanse rechter is overgelegd, is mij niet bekend.
 - 17 Richtlijn d.d. 27 augustus 1980, nr. 893 opgenomen in *Dawriyyāt fi maydān al-ahwāl ash-shakhsiyya* (Richtlijnen inzake de burgerlijke staat), 1994, Ministerie van Binnenlandse zaken, Rabat, p. 448-449.
 - 18 Richtlijn d.d. 18 december 1981, nr. 276, opgenomen in Richtlijnen o.c., 1994, p. 450-451.
 - 19 Richtlijn d.d. 14 februari 1986, in Richtlijnen 1994, o.c., p. 466-467.
 - 20 Beniss, in *Bilan* 1997, o.c., p. 223-236.
 - 21 Buskens, L., *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*, Leiden 1993, p. 193-194.
 - 22 Mir-Hosseini, o.c. onder meer p. 174. Over de *mut'a*- of genotshuwelijk, dezelfde auteur p. 35 ev. en Haeri, S., *Law of Desire: Temporary Marriage in Iran*, Tauris, London, 1989
 - 23 Van goede trouw is er sprake wanneer de man bijvoorbeeld niet op de hoogte was van het bestaan van een vernietigbaarheidsgrond op het moment van consummatie van het huwelijk. Bij overeenstemming tussen de rechtsgeleerden over een dergelijke grond is slechts de goede trouw van de man van belang voor het behoud van de wettige staat van de kinderen.
 - 24 Hierna wordt met akten van huwelijksbevestiging steeds een *lafif*-akte bedoeld waarin een verklaring van 12 getuigen is opgenomen over het bestaan sinds enkele jaren van een huwelijksrela-

- tie, zoals hiervoor aan de orde is gekomen. In een beperkt aantal gevallen werd het geantidateerde huwelijk bevestigd door een *muqārara*-akte. De uiteenzetting hierna is echter van toepassing voor beide soorten akten.
- 25 De Nederlandse rechtspraktijk wordt ook regelmatig geconfronteerd met traditionele huwelijken uit andere werelddelen dan Noord-Afrika. Dergelijke huwelijken worden bijvoorbeeld vaak gesloten door Turkse partijen, in de aanwezigheid van een imam (imam-huwelijken). Wanneer bevoegde Turkse instanties deze huwelijken niet hebben geregulariseerd, blijft erkenning door Nederland achterwege met alle gevolgen op de verschillende rechtsgebieden vandien. Zie o.m. Rb 's-Gravenhage 19 oktober 1992, NIPR 1993, 88. Zie ook Hof 's-Hertogenbosch 27 februari 1998, NIPR 1998, 176 waarin het hof anders dan de rechtbank, het echtscheidingsverzoek van de man niet-ontvankelijk verklaart omdat de huwelijksluiting niet voldoet aan de formele eisen voor de huwelijksluiting zoals zij in het familierecht van Angola zijn bepaald.
 - 26 Het is onduidelijk of in deze gevallen steeds vereist wordt dat 'er een uiterlijk bezit van de huwelijks staat aanwezig is', zoals in artikel 1:79 BW wordt vereist voor Nederlandse huwelijken waarbij een huwelijksakte ontbreekt.
 - 27 Volledige naam van het verdrag is Haags verdrag inzake de voltrekking en de erkenning van geldigheid van huwelijken van 14 maart 1978, Trb 1978, nr 137. De Wet conflictrenrecht huwelijk is van 7 september 1989, Stb. 392.
 - 28 'Les mariages informels seraient ceux qui n'ont pas été conclus ou célébrés'. Het is het huwelijk 'qui n'a donné lieu à aucune célébration', Actes et documents de la Haye, Tome III, Marriage, 1978, p. 173.
 - 29 Vonken, *Personen- en familierecht*, losbladige editie, juni 1994, p. 14 en 49-50.
 - 30 Ten overvloede wordt erop gewezen dat de erkenningsregeling

van toepassing is op de erkenning van het huwelijk als hoofdvraag en op deze erkenning als voorvraag, in het kader van een procedure waarin een gevolg van het huwelijk aan de orde is. De zelfstandige aanknopng van de erkenning van het huwelijk als voorvraag is neergelegd in artikel 7 WCH. Zie over het verschil tussen deze bepaling en artikel 12 van het verdrag, Vonken, in *Personen- en familierecht* 1994, p. 73-79.

- 31 Uit de rechtspraak van de jaren zeventig zou de conclusie getrokken kunnen worden dat het opmaken van een twaalf-getuigen bewijzen en van *muqārara*-akten mogelijk was op het Marokkaanse consulaat in Nederland. De datum waarop consulaten geen *lafif*-bewijzen meer mochten opmaken is onbekend. *Muqārara*-akten op het consulaat zijn sinds 1996 niet meer toegestaan, aldus de huidige juridische attaché van de Marokkaanse ambassade.
- 32 Uit de praktijk blijkt dat het sluiten van een officieel huwelijk in Marokko voor betrokkenen niet mogelijk is aangezien zij als gehuwd worden beschouwd. Ook een verbetering van de huwelijksdatum in de Marokkaanse registers om deze aan te passen aan de datum van het Nederlandse huwelijk is niet te verwachten. Ten eerste zijn de gevolgen hiervan op de wettige staat van het kind onbekend. Ten tweede zouden partijen daarmee erkennen onjuiste verklaringen te hebben afgelegd in de akte van huwelijksbevestiging.
- 33 EHRM 28 mei 1985, Abdulaziz, Cabales en Balkandali v Verenigd Koninkrijk, *Rechtspraak Vreemdelingenrecht* 1985, 105, m.n. P. Boeles; NJ 1988, 187 m.n. E.A. Alkema.
- 34 Een positieve reactie op deze vragen houdt in feite in dat Marokko 'officieel' afwijkt van de eisen van artikel 5 lid 4 *Mudawwana* en van de strafbaarstelling van buitenechtelijke relaties. Een dergelijke flexibiliteit is echter niet te verwachten ook omdat veel Marokkaanse juristen juist pleiten voor de erkenning van uitsluitend officieel voltrokken huwelijken en beschouwen de

aanvaarding van informele huwelijken als strijdig met de goede zeden. Een officiële reactie van de Marokkaanse autoriteiten kan helderheid bieden voor de Nederlandse rechtspraak. Het is echter de vraag of zij in het belang van Marokkanen in Nederland en in Marokko zal zijn; zij kan immers leiden tot een verharding van standpunten, in de richting van de wet. Hiervóór is er echter op gewezen dat de huwelijksbevestiging in sommige opzichten een oplossing betekent voor een te strenge wetgeving omtrent het huwelijk, de wettigheid van kinderen en de omgang tussen man en vrouw.

- 35 Zie hierover de Groot, G.R. en Rutten, S., Polygamie, naturalisatie, bigamie? in *Recht van de Islam* 13, Maastricht: RIMO, 1996, p. 34 ev.
- 36 Vreemdelingencirculaire (Vc) 1994 B1 2.3 e.v. en Vc 1994 B1 3.2.3.
- 37 Vc B1 2.2 e.v. en Handleiding voor de Rijkswet op het Nederlandschap.
- 38 Kuijer, A. en Steenbergen, J.D.M., *Nederlands vreemdelingenrecht*, Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders, 1999, o.m. p. 264 e.v.
- 39 Tweede kamer, 25891 en Straatsburg verdrag inzake nationaliteit 6 november 1997, Trb. 1998,10. Zie uitvoerig over deze materie De Groot o.m. in *Migrantenrecht* 1993, p. 96 e.v.; 1994, p. 28 e.v. en 1998-4, p. 106-117.
- 40 Struycken, A.V.M. Overzicht der Nederlandse rechtspraak, WPNR 1984- 5713, p. 596-597.
- 41 Zie o.m. Rb Amsterdam 28 juli 1975, NJ 1976, 478. De Marokkaanse vader verzoekt de aanvulling van de geboorteakte in de registers van de burgerlijke stand met een kantmelding waaruit de wettige afstamming van het kind moet blijken. De rechtbank wijst het verzoek toe aangezien uit alle Marokkaanse documenten die door de vader waren overgelegd (paspoort van de vader, trouwboekje, huwelijksbevestigingsakte) het kind als wettig naar

- Marokkaans recht werd beschouwd. In gelijke zin Rb Rotterdam 12 juli 1976, NJ 1978, 133; Rb Arnhem 1 mei 1980, NJ 1981, 94 en Rb Utrecht 16 maart 1983, NIPR 1984, 253. Zie hierover De Jongh, W, De afstamming in het Marokkaanse recht, delen I en II, in respectievelijk HPS 1977, p. 41 ev, en HPS 1977, p. 54 ev.; Deelen, J.E.J.Th, Overzicht der Nederlandse rechtspraak, WPNR 1983-5638, p. 60-63 en Struycken, A.V.M., Overzicht der Nederlandse rechtspraak, IPR, WPNR 1984-5713, p. 596-597.
- 42 Zie de Jongh o.c. en van Zundert, A.V.M. in de rubriek 'Uit de praktijk', HPS 1982 p. 44-45 waar deze eisen van de adviescommissie zijn opgenomen.
- 43 Hierna zal de relatie tussen de afstamming en de huwelijksbevestiging in het Nederlandse recht niet aan de orde komen. Verwezen wordt naar de ontwikkelingen in de rechtspraak aangaande het internationaal afstammingsrecht en naar de wijziging van het afstammingsrecht in Nederland.
- 44 Zie noot 41.
- 45 In het advies wordt geen onderscheid gemaakt tussen de homologatie rechter en een beslissing van een gewone rechter genomen na een gerechtelijke procedure. Dit verschil wordt in de literatuur meestal ook niet gemaakt. Zie b.v. De Groot en Rutten, in *Recht van de Islam* 13, RIMO Maastricht 1996, p. 34 waar de auteurs ervan uitgaan dat uit de overgelegde huwelijksbevestiging door de twaalf-getuigen blijkt dat de bekrachtigingsprocedure van artikel 5 lid 4 is gevolgd.
- 46 HPS maart-april 1991, nr 2 p. 35. Zie ook RvS, Afdeling Rechtspraak, 13 februari 1987, NJ 1988, 24 en 30 oktober 1990, NIPR 1991, 372 en 2 juli 1993, NIPR 1993, 436 en Vonken o.c.
- 47 De bevoegdheid van de Marokkaanse diplomatieke vertegenwoordiging in Nederland om huwelijken te sluiten op grond van artikel 4 WCH moet als uitzondering op deze exclusieve bevoegdheid worden beschouwd.
- 48 Uitspraken waarin de huwelijksbevestiging door een *lafif*-akte door de rechter zijn aanvaard, o.m. Rb Arnhem 1 mei 1980, NJ 1981, 94; zelfde Rb 20 maart 1986, NIPR 1986, 284; Rb Den Haag 18 maart 1991, NIPR 1991, 98.
- 49 Hof Amsterdam 29 januari 1998, NIPR 1988, 174.
- 50 Zie de twijfels van Vonken over deze zelfstandige aanknopng en de steun voor deze regeling ten minste in dit geval, door de Groot en Rutten, o.c.
- 51 Rechtbank Rotterdam 16 oktober 1998, rekestnr FA RK 97-4909.
- 52 Hof Den Haag 9 april 1999, rekestnr. 851-R-98.
- 53 CRvB 24 december 1991, nr. AWW 1991/8, *Rechtspraak Sociale Verzekeringen* 1992, 314 en NIPR 1993, 99.
- 54 Rechtbank Utrecht 29 juli 1997, *Uitspraken Sociale Zekerheid* 1997, 246 / *Rechtspraak Sociale Verzekering* 1997, 262.
- 55 CRvB 3 november 1999, nr. 97/8229 AWW. Met dank aan S. Rutten die mij op deze uitspraak heeft geattendeerd net voor de opmaak van deze publikatie.